

Spomenička baština grada Zagreba

Mijailović, Dina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:737181>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne , talijanske i kulturološke studije
Preddiplomski sveučilišni studij

Dina Mijailović

SPOMENIČKA BAŠTINA GRADA ZAGREBA
Završni rad

Pula, ožujak 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne , talijanske i kulturološke studije
Preddiplomski sveučilišni studij

Dina Mijailović

SPOMENIČKA BAŠTINA GRADA ZAGREBA
Završni rad

JMBAG: 0303079662, izvanredna studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturno-povijesni spomenici

Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, ožujak 2021.

Sadržaj

SAŽETAK	1
SUMMARY	2
1. UVOD	3
2. DEFINIRANJE POJMA BAŠTINE	4
2.1. Kulturna baština.....	5
2.1.1. Materijalna kulturna baština	6
2.1.1.1. Spomenici kulture	7
2.2. Prirodna baština- spomenici prirode	8
3. POVIJESNI PREGLED NASTANKA I RAZVOJA SPOMENIČKE BAŠTINE GRADA ZAGREBA	10
3.1. Razdoblje od sredine 19. stoljeća do kraja 20. stoljeća	10
3.2. Razdoblje od početka 21. stoljeća do danas	13
4. PREPOZNATLJIVOST GRADA ZAGREBA KROZ SPOMENIČKU BAŠTINU	16
4.1. Spomenici posvećeni znamenitim ličnostima.....	17
4.2. Arhitektonske građevine	18
4.3. Objekti gradskog obrambenog sustava Gradec.....	21
4.4. Memorijalni kompleks - spomen-park Dotrščina	22
4.5. Spomenici parkovne arhitekture	24
4.6. Fontane i zdenci	25
4.7. Spomenik prirode - špilja Veternica	26
5. VAŽNOST SPOMENIKA KULTURE ZA TURIZAM GRADA ZAGREBA	27
5.1. Smjernice i mogućnosti daljnjeg razvoja.....	30
6. ZAKLJUČAK	33
POPIS LITERATURE	35
POPIS SLIKA, GRAFOVA I TABLICA	38

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se prikazom i analizom spomeničke baštine grada Zagreba koja usprkos brojim nedaćama u prošlosti čuva vrijedna prirodna, kulturna i duhovna svjedočanstva. S obzirom na svoju bogatu povijest i kulturu, grad Zagreb obiluje spomenicima i arhitekturom. Povijest njihovog nastanka i razvitka seže u drugu polovicu 19. stoljeća, kada se oblikovala urbanistička jezgra današnjega grada, pri čemu nastaje arhitektonsko lice središta grada. To razdoblje proizvelo je mnogo spomenika i monumentalnih građevina koje danas predstavljaju simbole grada Zagreba čineći ga prepoznatljivim. Nadalje, zbog značajnog trenda porasta interesa turista za kulturni turizam, koji uključuje između ostalog i posjete spomenicima, potrebno je naglasiti važnost spomenika kulture za turizam grada Zagreba, kao i njihovu međusobnu komplementarnost.

Ključne riječi: spomenička baština, Zagreb, spomenici kulture, spomenici prirode

SUMMARY

This paper analyses the monumental heritage of the city of Zagreb, which preserves valuable natural, cultural and spiritual testimonies despite numerous misfortunes in the past. Given its rich history and culture, the city of Zagreb is abundant in monuments and architecture. Their origin and development date back to the second half of the 19th century when the urban core of the city was formed, which created the architectural face of the city center. This period produced many recognizable monuments and monumental buildings that are now the symbols of the city of Zagreb. Furthermore, due to the increasing tourist interest in cultural tourism, which includes, among other things, visits to monuments, it is necessary to emphasize the importance of cultural monuments for tourism in the city of Zagreb, as well as their complementarity.

Keywords: monumental heritage, Zagreb, historic/heritage sites, natural monuments

Karla Zorko, mag. philol. angl. et mag. inf. et comm.

1. UVOD

Tema ovog rada je prikaz i analiza spomeničke baštine grada Zagreba koja, kako u izgledu tako i u kvaliteti, nema samo ulogu uljepšavanja gradskih vizura, nego i podsjećanja na ljude i događaje, čineći time neodvojiv dio naše povijesti i kolektivne memorije.

Zagreb je glavni i najveći grad Republike Hrvatskoj prema broju stanovnika te kulturno, znanstveno, gospodarsko i upravno središte Republike Hrvatske i Zagrebačke županije. Zbog svoje bogate povijesti i značaja, Zagreb obiluje spomenicima i arhitekturom, a središtem Zagreba smatraju se povijesne četvrti Gornji grad i Kaptol te Donji Grad, u kojima se spoznaje iznimna raznolikost arhitekture i spomenika. Grad Zagreb danas broji više od šesto trideset evidentiranih spomenika, neravnomjerno smještenih na prostoru od 640 km² u sedamdeset gradskih naselja koja danas čine Grad Zagreb.

Svrha i cilj rada prikazati je spomenike grada Zagreba, kao značajan čimbenik u stvaranju identiteta i prepoznatljivosti grada te ukazati na važnost kulturnih spomenika za razvoj turizma grada.

Rad je podijeljen u šest poglavlja, s pripadajućim potpoglavljima. Nakon uvodnog dijela koji donosi definiranje problema, predmet, svrhu i cilj rada, slijedi poglavlje u kojem se definira pojam baštine, a zatim poglavlje koje analizira povijesni pregled nastanka i razvoja spomeničke baštine grada Zagreba. Četvrto poglavlje prikazuje prepoznatljivost grada Zagreba kroz spomeničku baštinu, a predzadnje, peto poglavlje, govori o važnosti spomenika kulture za turizam grada Zagreba. Nakon zaključnog razmatranja slijedi popis literature korištene za izradu ovog rada te popis slika, tablica i grafikona.

Prilikom izrade ovoga rada korišteni su podaci iz stručne i znanstvene literature te web izvori vezani uz ovu tematiku. Pri izradi rada analiziraju se već postojeći podaci, metode sinteze i usporedbe, a za opisivanje činjenica korištena je metoda deskriptivne analize.

2. DEFINIRANJE POJMA BAŠTINE

Pojam "baština" možemo definirati kao vlasništvo, odnosno nešto što se nasljeđuje i prenosi iz prethodnih generacija. „Baština je ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara. Njena glavna značajka je čuvanje i njegovanje svega onoga što su nam naši preci ostavili, kao kulturu, tradiciju, zavičajnu mudrost. Svako područje na svijetu posjeduje baštinu. Ona bi trebala predstavljati temelj zajednice, ali isto tako i bit čvrsta veza sa prošlošću.“¹

U slučaju "kulturne baštine", baština se ne sastoji od novca ili imovine, već od kulture, vrijednosti i tradicije. No, potrebno je razlikovati kulturnu baštinu od prirodne baštine. Šošić smatra kako „kulturna baština, kao što sam pojam kaže, mora imati vezu s ljudskom kulturom, tj. neophodno je nastala kao rezultat ljudskog djelovanja, stoga u kulturnu baštinu ne spadaju paleontološki ostaci, minerali, špilje i drugi fenomeni prirodne baštine.“² Međutim, razlikovanje tih dvaju pojmova nije uvijek moguće precizno provesti, stoga postoje brojni prijepori oko svrstavanja određenih prirodnih i povijesnih fenomena. Tako, primjerice, nije sasvim jasno ubrajaju li se ljudski ostatci u prirodnu ili kulturnu baštinu, a slična dvojba ogleda se i s povijesnim parkovima, vrtovima te kulturnim krajobrazima, no tu je riječ o dijelovima prirode koji su nepobitno bili izloženi ljudskom utjecaju i djelovanju, stoga se njihovo uvrštavanje u kulturnu baštinu čini sasvim opravdanim. „Usprkos tomu je razlikovanje između kulturne i prirodne baštine u velikoj većini slučajeva nužno i opravdano, između ostalog i stoga što su za zaštitu prirodne baštine potrebne drukčije metode od onih koje se koriste u zaštiti kulturne baštine, a to će onda u pravilu zahtijevati i odvojeno pravno uređenje tih dvaju području.“³ U cjelini, prirodna baština je dar prirode, dok je kulturna baština povezana s, kao što je ranije navedeno, djelovanjem čovjeka i predmetima koji su pronađeno tijekom različitih faza ljudske civilizacije.

¹ Anić, V., (1991.). *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb: Novi liber, str. 84.-86.

² Šošić, M., (2014.). Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 51., 4/2014, str. 842., dostupno na [file:///C:/Users/admin/Downloads/zb201404_833%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/zb201404_833%20(3).pdf) (24. ožujka 2021.)

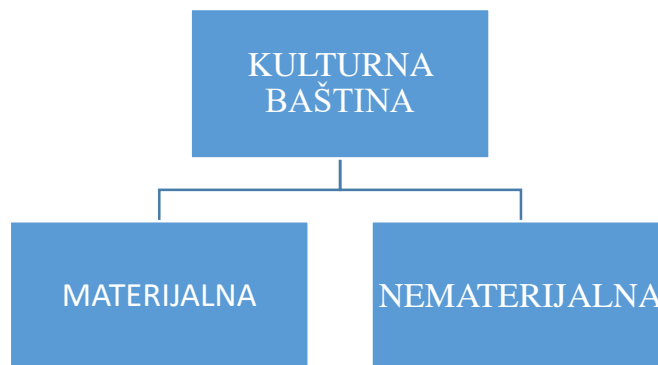
³ Ibid.

2.1. Kulturna baština

Kulturna baština podrazumijeva zajedničku vezu, našu pripadnost zajednici te predstavlja našu povijest i naš identitet. Također, ona predstavlja vezu s prošlošću, sadašnjošću i budućnošću.

Kulturna baština najčešće podsjeća na artefakte (slike, crteže, grafike, mozaike, skulpture), povijesne spomenike i građevine, kao i arheološka nalazišta. Ali pojam kulturne baštine širi je od toga i postupno je narastao, stoga on danas uključuje sve dokaze ljudske kreativnosti i izražavanja kao npr. fotografije, dokumente, knjige i rukopise, instrumente itd., kao pojedinačne predmete ili kao zbirke. Danas se gradovi, podvodno nasljeđe i prirodni okoliš također smatraju dijelom kulturne baštine jer se zajednice identificiraju s prirodnim krajolikom. Štoviše, kulturna baština nije ograničena samo na materijalne predmete koje možemo vidjeti i dodirnuti. Također se sastoji od nematerijalnih elemenata kao što su tradicija, usmena predaja, izvedbena umjetnost, društvene prakse, tradicionalne rukotvorine, predmeti, predstave, rituali, znanja i vještine koje se prenose iz generacije u generaciju unutar određene zajednice.⁴

Slika 1: Podjela kulturne baštine

(Izvor: izrada autorice)

Kulturna baština nije samo skup kulturnih predmeta ili tradicija iz prošlosti. Također je rezultat selekcijskog postupka: proces pamćenja i zaborava koji karakterizira svako ljudsko društvo koje se neprestano bavi odabirom - i iz kulturnih i iz političkih razloga - što je vrijedno sačuvati za buduće generacije, a što ne. Svi narodi daju svoj

⁴ Franchi, E. (2013.). *What Is Cultural Heritage?*, SmartHistory - The center for public art history, Dostupno na <https://smarthistory.org/what-is-cultural-heritage/> (14. ožujka 2021.)

doprinos svjetskoj kulturi, zato je važno poštivati i čuvati svu kulturnu baštinu, kroz nacionalne zakone i međunarodne ugovore. Neovlaštena trgovina artefaktima i kulturnim predmetima, pljačka arheoloških nalazišta i uništavanje povijesnih zgrada i spomenika nanose nepopravljivu štetu kulturnoj baštini jedne zemlje.⁵ UNESCO (Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu), osnovan 1954. kao odgovor na čvrsta uvjerenja naroda, kovana između dva rata, iz razloga što politički i gospodarski sporazumi nisu bili dovoljni za izgradnju trajnoga mira, usvojio je međunarodne konvencije o zaštiti kulturne baštine, kako bi potaknuo međukulturno razumijevanje, ističući važnost međunarodne suradnje. Zaštita kulturnih dobara stari je problem, a jedno od pitanja koja se najčešće ponavljaju u zaštiti kulturne baštine jest težak odnos između interesa pojedinca i zajednice, ravnoteža između privatnih i javnih prava. Drevni Rimljani utvrdili su da bi se umjetničko djelo moglo smatrati dijelom baštine cijele zajednice čak i ako je u privatnom vlasništvu. Primjerice, za skulpture koje ukrašavaju fasadu privatne zgrade prepoznato je da imaju zajedničku vrijednost i nisu ih mogli ukloniti jer su stajale na javnom mjestu, gdje su ih mogli vidjeti svi građani.⁶

Kulturna baština koja nam se prenosi od predaka mora biti sačuvana za dobrobit svih. U doba globalizacije, kulturna baština pomaže nam da se sjetimo naše kulturne raznolikosti, a njezino razumijevanje razvija uzajamno poštovanje među različitim kulturama.

2.1.1. Materijalna kulturna baština

Materijalnu kulturnu baštinu najčešće dijelimo na pokretna i nepokretna kulturna dobra, iako takva podjela danas više nema konstitutivni značaj budući da ne utječe na svojstvo objekta kao kulturnog predmeta vrijednog zaštite. Šošić ističe kako „u pokretna kulturna dobra mogu spadati gotovo svi predmeti koji imaju neku poveznicu s ljudskom kulturom, a svakako tu treba ubrojiti umjetnine, poput slika i kipova, ali također i predmete primijenjene umjetnosti i obrta, poput nakita, posuđa i liturgijskih predmeta, zatim stari novac, stare knjige i tome slično“.⁷ S druge strane u nepokretna kulturna dobra spadaju povijesne građevine, arheološka nalazišta te prema

⁵ Ibid.

⁶ Ibid .

⁷ Šošić, op. cit. (bilj. 2.), str. 841.

suvremenom shvaćanju i čitave graditeljske cjeline, poput srednjovjekovne jezgre gradova, a zaštita se proširuje i na okoliš objekta, tj. prostorni kontekst u kojem se nepokretno kulturno dobro nalazi.⁸

„Nekoliko je autora dekonstruiralo kulturnu vrijednost materijalne kulturne baštine u sljedeće karakteristike:

- Estetska vrijednost – vizualna karakteristika lokaliteta kulturne baštine; ljepota koja se može interpretirati u širem smislu koristeći i osjetila njuha, sluha i opipa; kvalitete krajolika i okruženja samog lokaliteta dalje pridonose estetskoj vrijednosti lokaliteta kulturne baštine. Generalno se osjećaj blagostanja pripisuje ovom tipu vrijednosti.
- Simbolička vrijednost – odražava etnički identitet zajednice; simbolizira iskustva i doživljaje povijesne i kulturne važnosti; predstavlja značenja i ima važnu obrazovnu funkciju.
- Duhovna/vjerska vrijednost – odražava sveta vjerska značenja lokaliteta proizašla iz vjerovanja i učenja organizirane religije. K tome, može se doživjeti kao osjećaj strahopoštovanja, ushita, čuđenja, vjerskog priznavanja itd.
- Društvena vrijednost – ogleda se u zajedničkim vrijednostima i vjerovanjima koje međusobno povezuju društvene grupe; omogućava i olakšava društvene mreže i veze; pridonosi društvenoj stabilnosti i koheziji u zajednici.
- Povijesna vrijednost – intrinzična vrijednost lokaliteta; manifestirana s pomoću predmeta, artefakata naslijeđenih iz prošlosti. Dio je suštinske odlike i značenja elemenata baštine.
- Vrijednost autentičnosti – ogleda se u jedinstvenim karakteristikama i integritetu lokaliteta.
- Znanstvena vrijednost – proizlazi iz znanstvenog sadržaja i istraživačkih praksi.⁹ Takvo vrednovanje proizlazi iz činjenice da materijalna kulturna baština generira kulturne usluge te pruža turistima i lokalnoj zajednici kulturne doživljaje koji proizlaze iz navedenih vrijednosti.

2.1.1.1. Spomenici kulture

⁸ Ibid.

⁹ Matečić, I. (2016.), Specifičnosti procesa vrednovanja materijalne kulturne baštine u turizmu, *Acta Turistica*, Vol 28, No 1, str. 77., dostupno na file:///C:/Users/admin/Downloads/4_Matecic.pdf (24. ožujka 2021.)

Spomenici kulture uključuju nepokretne spomenike, zgrade i kulturno-povijesna područja. Nepokretni spomenici fizički su tragovi ljudskog djelovanja u prošlosti, ali pokrivaju i kontekst u kojem su ti tragovi nastali.

Kulturni spomenik je svako mjesto, zgrada ili građevina od posebnog povijesnog ili kulturnog značaja za određeno područje. U njima se ogleda ili ilustrira široka kulturna, politička, ekonomska ili socijalna povijest nacije, države ili zajednice. Predloženi resurs može biti prihvatljiv za imenovanje ukoliko ispunjava jedan od sljedećih uvjeta:

- ✓ poistovjećuje se s povijesnim ličnostima ili s važnim događajima u glavnim strujama nacionalne, državne ili lokalne povijesti;
- ✓ utjelovljuje prepoznatljive karakteristike primjerka arhitektonskog tipa, koji su sami po sebi vrijedni za proučavanje razdoblja, stila ili metode gradnje;
- ✓ značajno je djelo majstora graditelja, dizajnera ili arhitekta čiji je individualni genij utjecao na njegovu ili njezinu dob.¹⁰

Umjetnički predmeti kao što su skulptura, kip, stup ili vodoskok, spadaju u najčešće oblike spomeničke plastike. Uz navedene, postoje i spomen-parkovi, slavoluci, vjerski objekti te nadgrobne ploče koje su najrasprostranjenija vrsta spomenika, a nalaze se na groblju ili izvan njega.

2.2. Prirodna baština- spomenici prirode

Pod pojmom „prirodne baštine“ podrazumijevaju se spomenici prirode koji se sastoje od fizičkih ili bioloških formacija ili skupina tih formacija, koji imaju izuzetnu vrijednost s estetske ili znanstvene točke gledišta.¹¹ Drugim riječima, spomenik prirode možemo definirati kao pojedinačni neizmijenjeni dio ili skupinu dijelova žive ili nežive prirode, koja ima ekološku, znanstvenu, estetsku ili odgojno-obrazovnu vrijednost, a može biti:

- a) geološki (paleontološki, mineraloški, hidrogeološki, strukturno-geološki, naftno-geološki, sedimentološki i dr.);
- b) geomorfološki (špilja, jama, solitarna stijena i dr.),
- c) hidrološki (vodotok, slap, jezero i dr.),

¹⁰ Historic Cultural Monuments (2018.), Arcgis, Dostupno na <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=0d77d18299a74783b892f7cb3f7291d6> (18. ožujka 2021.)

¹¹ Spomenik prirode, Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima, Dostupno na http://www.vusz.hr/Cms_Data/ (13. ožujka 2021.)

- d) botanički (rijetki ili lokacijom značajni primjerak biljnog svijeta i dr.),
- e) prostorno mali botanički i
- f) zoološki lokalitet i dr.¹²

Kako bi se sačuvale njezine izvorne vrijednosti, prirodna baština je kao značajan segment prirode državnim aktom stavljena pod zaštitu. Spomenici prirode, s obzirom na potkategoriju zaštite, najčešće su ujedno i nacionalni parkovi, no oni mogu postojati i kao pojedinačno rijetko drveće (npr. Spomenik prirode Hrast u Županji).¹³ Zaštita spomenika prirode sadrži potpunu zabranu bilo kakvog mijenjanja zaštićenog spomenika, no dopušteni su zahvati i djelatnosti kojima se ne ugrožavaju njegova obilježja i izvorne vrijednosti.

¹² Ibid.

¹³ Vojnović, N. (2017.), *Prirodna osnova i turizam* [online], Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, str 141., na Dostupno na: https://www.unipu.hr/images/50022829/Nikola_Vojnovic-Prirodna_osnova_i_turizam.pdf (23. ožujka 2021.)

3. POVIJESNI PREGLED NASTANKA I RAZVOJA SPOMENIČKE BAŠTINE GRADA ZAGREBA

Grad Zagreb je upravno, političko, gospodarsko i kulturno središte te glavni grad Republike Hrvatske. Zagreb je grad bogate i raznolike povijesti koja datira još iz rimskog doba, a najstarije naselje u okolini grada bila je rimska Andautonija, u današnjem Šćitarjevu. Ime grada zabilježeno je 1134., a odnosi se na temelj naselja na Kaptolu 1094. S obzirom na svoju povijest i značaj, Zagreb je bogat spomenicima i arhitekturom, a povijesne četvrti Gradec i Kaptol te Donji Grad, u kojima se očituje iznimna spomenička i arhitektonska raznolikost, smatraju se središtem grada.

Priča o zagrebačkim spomenicima, unatoč devetostoljetnoj povijesti grada, započinje tek od sredine 19. stoljeća. Do toga je vremena na području srednjovjekovnoga grada postojalo nekoliko građevina, zdenaca i oltara, a najpoznatiji je bio onaj Bogorodice na Markovom trgu, uklonjen 1869. „Regulatornom osnovom iz 1865. godine određen je pravilan raster ulica i trgova Donjega grada, čime su stvoreni urbanistički uvjeti za postavljanje javnih spomenika. Najveći broj spomenika na razini je europskih kulturnih gibanja, uključujući i njihov stilski pluralizam, koji je jednako karakterističan za reprezentativna monumentalna djela, kao i za intimniju javnu plastiku manjih formata.“¹⁴

Danas se na području Zagreba nalazi nešto više od šesto trideset spomenika, a pregled nastanka i razvoja istih prema razdobljima slijedi u nastavku.

3.1. Razdoblje od sredine 19. stoljeća do kraja 20. Stoljeća

Planiranje i izgradnja Zagreba započeli su početkom druge polovice 19. stoljeća, o čemu se već mnogo pisalo, nerijetko i negativno, sve do kraja 20. stoljeća kad su se u znanosti generalno načeli problemi historizma, koji je kao svjetonazor kulminirao u periodu između tridesetih i devedesetih godina 19. stoljeća. „Kasnija posvemašnja negacija dijelom proizlazi iz kritičkog duha, svojstvenog samom historizmu, spram svih pojava u građanskom društvu, a osobito u arhitekturi i gradogradnji, već od

¹⁴ Kličinović B. et al., (2007.), *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Gliptoteka, str. 6.

početka u raskoraku između teorije i prakse.“¹⁵ No, iduće generacije odbacile su historizam u afektu i prije susreta s njim te je prošlo dugo vremena da bi se prepoznao u svim svojim manifestacijama.¹⁶

U drugoj polovici 19. stoljeća, za vrijeme ministra Izidora Kršnjavoga, zagrebačka kultura dostiže svoj vrhunac, čemu svjedoči utemeljenje brojnih kulturnih institucija. Kršnjavi se smatra jednim od ključnih ličnosti utemeljiteljskog doba na području hrvatske kulture, prosvjete, znanosti i obrazovanja te je bilo potpuno prirodno da je privukao brojne talentirane pojedince, urbaniste i graditelje, kipare, majstore umjetničkog krajobraza, koji su ponajviše u drugoj polovici 19. stoljeća djelovali u Zagrebu, podižući grad prema svjetskim mjerilima. To doba smatra se zvjezdanim trenutkom urbanističkog planiranja i izgradnje.¹⁷

U tom periodu djelovali su brojni domaći, ali i strani arhitekti, na projektiranju i izgradnji grada Zagreba, poput M. Lenucija, M. Antolca, H. Bolléa, K. Weidmanna, Fellnera i Hellmera (Hrvatsko narodno kazalište), Korba i Giergela (Umjetnički paviljon), F. Schmidta koji je dao planove za izgradnju Akademijine palače te obnovu katedrale i crkve Sv. Marka.

Ključni arhitektonski projekti i spomenici iz navedenog razdoblja, koji su danas neprijeporni simboli grada, prema povjesničarki umjetnosti i kulture Olgi Maruševski, su katedrala, Umjetnički paviljon, Muzej Mimara te maksimirski perivoj (park Maksimir).

Zagrebačka katedrala simbol je razvitka grada Zagreba u urbanističkom i arhitektonskom značenju, kao objekt kojemu je bilo suđeno biti sudionikom u procesu izgradnje Zagreba, koji je započeo modernizacijom grada u drugoj polovici 19. stoljeća. „Ponajprije, riječ je o prijelomnoj 1850. godini, kada je neovisni Kaptol na svojim općinama administrativno postaje dio jedinstvenog grada, a zatim se uključuje u funkcionalnu prometnu koncepciju na kojoj se temelji prva Regulatorna osnova iz 1865. godine.“ Nakon potresa 1880. provedena je temeljita obnova katedrale u neogotičkom stilu te je trajala sve do 1906. Obnova se provodila prema nacrtima bečkog graditelja F. Schmidta, a gradnju je vodio Hermann Bollé, koji je, izvodeći radove na restauraciji, dijelom izmijenio prvotne Schmidtove projekte, osobito rješenja vrhova tornjeva.

¹⁵ Maruševski, O., (2006.), *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 13.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., str. 9.

Umjetnički paviljon jedan je od četiri paviljona u kojima su se kultura i gospodarstvo Kraljevine Hrvatske i Slavonije predstavili na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. Maruševski smatra kako je potonji „podignut kao prigodno funkcionalno zdanje, premda stilski nedjeljivo od reprezentativne svrhe.“¹⁸ Njegova ponovna izgradnja u Zagrebu 1897.-1898. daje mu posebno značenje na kulturno i arhitektonsko-urbanističkoj sceni grada.

Današnji muzej Mimara nalazi se u nekadašnjoj zgradi Školskog foruma, koja je zamišljena kao dio kompleksa školskih i muzejskih zavoda u idejnom i urbanističkom značenju foruma. Izgradnja je 1892. ušla u program kojim je upravljao Izidor Kršnjavi, međutim, forum nije nikada dovršen prema navedenom programu koji je obuhvaćao princip „zatvorenog foruma“.¹⁹

Gradski vrtovi i manji engleski perivoji stvarani su na području Zagreba od polovice 19. stoljeća. Prvi koji se bavio mišlju da je pretvori veliku biskupsku šumu s majurom u perivoj, kako se spominjalo, u francuskom stilu, bio je Maksimilijan Vrhovac, nakon što je 1787. postao biskupom. No, potonji nije uspio realizirati svoje ideje te odustaje od prvotnog plana, nakon čega Juraj Haulik postaje prvi kreator maksimirskog perivoja.²⁰

Uz navedene arhitektonske projekte, koji su nedvojbeno od velikog značaja za današnje poimanje grada Zagreba, postoje još brojni drugi koji proizlaze iz razdoblja od druge polovice 19. pa sve do kraja 20. stoljeća, a koji su imali značajan utjecaj na izgradnju grada. Prikazani su u tablici 1.

Tablica 1: Popis arhitektonskih projekata iz razdoblja od druge polovice 19. do kraja 20. stoljeća

Hrvatska narodna banka	1928.	Viktor Kovačić
Dom hrvatskih likovnih umjetnika	1938.	Ivan Meštrović
Hrvatsko narodno kazalište	1895.	Prema nacrtima Fellnera i Helmera
„Prizemljeno sunce“	1971.	Ivan Kožarić
Muzej za umjetnost i	1882.-1892.	Herman Bollé

¹⁸ Ibid., str. 237.

¹⁹ Ibid., str. 212.

²⁰ Ibid., str. 288.

obrt		
Hrvatski državni arhiv-secesijska zgrada	1913.	Prema nacrtu Rudolfa Lubynskog
Botanički vrt	1889.	Prema nacrtu Antuna Heinza
Moderna galerija	1883.	Prema nacrtu Otta Hofera
Palača Matice hrvatske	1886.	Ferdo Kondrat
Zrinski trg s palačom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti	1880.	Prema nacrtu Friedricha Schmidta
Groblje Mirogoj	1883.-1914.	Herman Bollé
Palača Hrvatskog sabora	1911.	Lav Kalda i Karlo Susan

(Izvor: izrada autorice prema: Maruševski, O., 2006., *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Matica hrvatska, Zagreb)

Iako su upravo navedeni monumentalni objekti zasigurno najvažnije stvaralaštvo u formiranju Zagreba kao snažnog kulturnog središta, valja spomenuti i druge javne spomenike. Navedeno razdoblje također je predstavljalo plodno tlo za postavljanje skulptura i spomeničke plastike. Kip bana Josipa Jelačića izrađen je te postavljen 1866., spomenik kralju Tomislavu 1947., kip Andrije Kačića Miošića 1891., kip Svetog Jurja 1853., skulptura Antuna Gustava Matoša 1972. te skulptura Marije Jurić Zagorke 1990.

3.2. Razdoblje od početka 21. stoljeća do danas

Početak 21. stoljeća naglašava neophodnost urbanizacije, a razlog tomu uže je središte Zagreba koje leži na velikom broju zaštićenih vodnih površina te bi daljnja izgradnja prijetila zagađenju vode, stoga navedeno može poslužiti kao razlog potrebne disperzije razvitka grada. Na prostoru središnje zagrebačke osi planirani su inovativni projekti, koji bi promijenili vizuru Zagreba nabolje, kao što su to svojevremeno napravile zgrade Nacionalne i sveučilišne knjižnice ili, preko Save,

zgrada INA-e.²¹ Shodno tome, izgradnja grada ponovno doseže puni zamah te nastaju novi gradski orijentiri poput nove zgrade Muzeja suvremene umjetnosti, izgrađene prema projektu arhitekta Igora Franića. Kamen temeljac za njezinu izgradnju postavljen je 2003., a muzej je otvoren 11. prosinca 2009. Muzej suvremene umjetnosti (MSU) nalazi se na sjecištu važnih zagrebačkih ulica – Avenije Većeslava Holjevca i Ulice grada Dubrovnika, u Novom Zagrebu. Arhitekt Igor Franić projektirao je građevinu primjenjujući funkcionalističku arhitekturu te ju je locirao tako da ostvaruje pristup velikim prometnicama kojima je okružena (pravac sjever-jug). Na taj su način uspostavljeni primarni odnosi koji povezuju građevinu s prostorom koji je okružuje. Glavni ulaz u Muzej projektiran je tako da gleda na križanje dviju avenija i krase ga stubasto organizirani trg.²²

Novo zdanje Muzičke akademije arhitekta Milana Šosteriča, čiji je rad u potpunosti poštovao zadani pravilni raster originalnog projekta stare zgrade Ferimporta, arhitekta Stanka Fabrisa iz 1963., u rujnu 2014. otvorilo je svoja vrata. Prema Šosteričevu projektu iz 2004., na 12 tisuća četvornih metara raspoređenih na dvije podzemne i osam nadzemnih etaža, nalaze se brojne prostorije za nastavu, individualne vježbaonice, biblioteka i čitaonica, dvije koncertne dvorane, multimedijски studio te još niz sadržaja poput kafića, apartmana za goste Akademije i dvoetažne podrumске garaže, a sve garnirano posebnim teretnim, ali i panoramskim liftovima. No, jedinstven izgled zgrade, koji bi je trebao učiniti prepoznatljivom zagrebačkom vizurom, daje krovna ovojnica u duginim bojama, upotpunjena monumentalnom crnom stupovnom strukturom koja natkriljuje glavni ulaz te 29 metara visokom nakošenom iglom i kuglom ispred njega. Dugo se spekuliralo što oni simboliziraju te su se u medijima pojavile interpretacije igle kao dirigentskog štapića ili gramofonske igle, a za kuglu je rečeno da će to biti replika skulpture "Prizemljeno Sunce" Ivana Kožarića. Konačna izvedba u nekim se stvarima znatno razlikuje od originalnog projekta, ali ne toliko u arhitektonskom smislu – gdje razlike postoje, ali se "ne vide" - već u provedbi tehnoloških rješenja.

Fontane u Ulici Hrvatske bratske zajednice, poznate i kao "Bandićeve fontane", projektirala je arhitektica Helena Paver Njirić, a izgrađene su u dvije etape, od lipnja 2012. do srpnja 2016. Tim pothvatom je navedena zona, prema tvrdnjama mnogih,

²¹ Urbani razvoj Zagreba za 21. stoljeće (2019.), *Vijenac*, 671, Matica hrvatska, str. 2., Dostupno na <https://www.matica.hr/vijenac/671/urbani-razvoj-zagreba-za-21-stoljece-29702/> (20. ožujka 2021.)

²² Muzej suvremene umjetnosti (2016), Arhitektonske razglednice, Dostupno na <http://arhitektonskerazglednice.com/muzej-suvremene-umjetnosti/> (12. ožujka 2021.)

postala ishodište zagrebačke urbane izvrsnosti, nova gradska vizura te reprezentativan prilaz gradskom središtu. Izgradnjom fontana također se zaokružila davno zamišljena koncepcija Lenucijeve potkove.²³

Najveći spomenik bivšem hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu, povodom 19. godišnjice njegove smrti, otkriven je 10. prosinca 2018. u Zagrebu. Navedeni spomenik rad je akademskoga kipara Kuzme Kovačića, a postavljen je u blizini Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog u Zagrebu, točnije na Aveniji Većeslava Holjevca, između Koncertne dvorane i Gradskog poglavarstva. Visina od gotovo sedam metara čini ga najvećim spomenikom u Hrvatskoj. Dok je sama statua visoka 4,27 metara, postolje je visoko 1,45 metara, a u odnosu na razinu tla i teren na kojem stoji podignut je za metar.²⁴

Najnoviji monumentalni zagrebački projekt je Spomenik domovini. Kamen temeljac za njegovu izgradnju postavljen je 23. rujna 2019. na Trgu Stjepana Radića, a u prosincu 2020. otkriven je za javnost. Spomenik je konstruiran tako da se sastoji od tri objekta: Zida svjetlosti, Monumentuma s vječnim plamenom i Portala – paviljona, koji zajedno čine mjesto službenog, protokolom reguliranog ceremonijala odavanja počasti. Pri realizaciji navedenog spomenika zamisao je bila da se spomenički kompleks simboličkog značenja arhitektonski oblikuje tako da se uklapa u postojeće urbanističke vrijednosti središnje zagrebačke osi, Lenucijevu potkovu, a da istodobno kao cjelina predstavlja memorijal za odavanje počasti.²⁵ Spomenik domovini ujedno je i posljednji spomenik podignut na području grada Zagreba.

²³ Fontane u Ulici Hrvatske bratske zajednice puštene u probni rad (2016.), Grad Zagreb; službena stranica, Dostupno na <https://www.zagreb.hr/fontane-u-ulici-hrvatske-bratske-zajednice-pustene/93670> (17. ožujka 2021.)

²⁴ Najveći spomenik Franji Tuđmanu (2018.), *Večernji list*, Dostupno na <https://www.vecernji.hr/zagreb/uzivo-pratite-svecano-otvorenje-spomenika-franji-tu-manu-1288087> (17. ožujka 2021.)

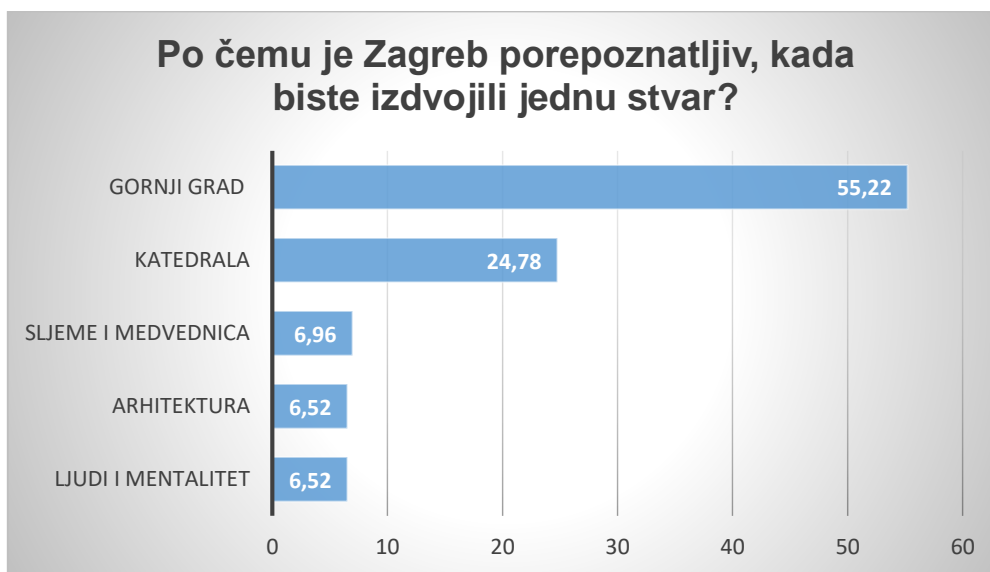
²⁵ Spomenik domovini (2020.), Grad Zagreb; službena stranica, Dostupno na <https://www.zagreb.hr/spomenik-domovini/149713> (17. ožujka 2021.)

4. PREPOZNATLJIVOST GRADA ZAGREBA KROZ SPOMENIČKU BAŠTINU

Grad Zagreb postoji već skoro tisuću godina te ga krasi bogata povijest, kultura i tradicija, a njegove znamenitosti, spomenici i povijesni dijelovi grada simboli su njegova bogatstva i duha. U tom kontekstu, spomenička baština bitna je komponentna u samoj prepoznatljivosti grada.

Nedavno je provedeno istraživanje o brendiranju grada Zagreba pod vodstvom agencije Okomito, koja je angažirana za provođenje navedenog istraživanja. Uzorak ispitanika sastojao se od 1500 Zagrepčana, 1000 građana iz drugih dijelova Hrvatske i 505 turista koji su posjetili Zagreb. Tako je 55,22% ispitanika navelo Gornji grad i njegove znamenitosti kao najveću posebnost, zatim slijedi Zagrebačka katedrala s ukupno 24,78%, Sljeme i Medvednica (6,96%) te arhitektura (6,52%) i ljudi i mentalitet s jednakim postotkom (graf 1).²⁶

Graf 1: Prepoznatljivost Zagreba prema provedenoj anketi

(Izvor: <https://www.vecernji.hr/zagreb/a-sto-vas-asocira-na-zagreb-koji-su-simboli-grada-99419>, 2015.)

Nadalje, prema provedenom istraživanju, simbol grada Zagreba trebala bi biti zagrebačka katedrala za koju se opredijelio najveći broj ispitanika, njih ukupno 46 %. No unatoč činjenici da je najveći broj ispitanika naveo zagrebačku katedralu kao

²⁶ A što vas asocira na Zagreb, koji su najbolji simboli grada? (2015.), *Večernji list*, Dostupno na <https://www.vecernji.hr/zagreb/a-sto-vas-asocira-na-zagreb-koji-su-simboli-grada-994196> (24. ožujka 2021.)

najznačajniji simbol grada Zagreba, postoji još mnogo drugih spomenika, kako kulturnih tako i prirodnih, koji su nezaobilazan čimbenik u stvaranju prepoznatljivosti i identiteta grada.

4.1. Spomenici posvećeni znamenitim ličnostima

Grad Zagreb posjeduje veliki broj spomenika posvećenih znamenitim ličnostima koji su kulturno i povijesno povezani s gradom i lokalnim stanovništvom. Jedan od najpoznatijih, ujedno i simbol grada, svakako je spomenik banu Josipu Jelačiću. Potonji dominira glavnim zagrebačkim trgom, a djelo je austrijskog kipara Antona Fernkorna. Gradska je Općina 1854. odlučila da se Jelačiću zbog zasluga za hrvatski narod podigne spomenik. Konjanički lik bana Jelačića svečano je otkriven na glavnom zagrebačkom trgu 16. prosinca 1866., samo sedam godina nakon banove smrti, kao prvi javni monumentalni spomenik u Zagrebu što izražava poimanje javnih spomenika epohe historicizma.²⁷ Kip prikazuje bana Jelačića na konju sa sabljom u ispruženoj desnoj ruci. Pravac banove sablje prikazivao je prvotno smjer prema sjeveru (Mađarskoj), što je mnogo puta bivalo krivo tumačeno. Spomenik je uklonjen 1947. godine zbog stanovitih političkih razloga, a 1990. ceremonijalno je vraćen na glavni zagrebački trg, ovaj puta s prikazom bana koji drži sablju u ruci okrenutu prema jugu.²⁸

Spomenik kralju Tomislavu, prvom hrvatskom kralju koji se nalazi na istoimenom trgu, također je jedan od značajnijih zagrebačkih spomenika posvećenih povijesnim ličnostima. Kralj Tomislav zapamćen je kao hrabri ratnik koji je obranio kontinentalnu Hrvatsku od osvajačkih napada Mađara i prvi put ujedinio sve hrvatske pokrajine u jednu zemlju. Povijest govori kako je potonji odlučio kneževinu pretvoriti u Kraljevinu Hrvatsku te tako biva okrunjen 925. uz blagoslov Svete stolice. Njegova smrt tri godine poslije nikada nije razjašnjena, a u povijesti hrvatske države ostaje zabilježen kao najslavniji velikan. Konjanički spomenik kralja Tomislava djelo je poznatog kipara Roberta Frangeša Mihanovića, izrađen 1938., no zbog dugotrajnih polemika i Drugog svjetskog rata spomenik je postavljen tek 1947.²⁹

²⁷ Knežević, S. (2003.), *Zagreb u središtu*, Barbat, Zagreb, str. 203.

²⁸ Maruševski, op. cit. (bilj. 16.), str. 163.

²⁹ Kralj Tomislav, Info Zagreb, Dostupno na <https://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/javni-spomenici/kralj-tomislav> (20. ožujka 2021.)

Antun Gustav Matoš (1873. – 1914.) zauzima posebno mjesto u književnosti hrvatske moderne, a njegova lirika jedan je od najvrjednijih opusa hrvatske književnosti. Iako nije rođen u Zagrebu, bio je jedan od najvećih zaljubljenika u grad. Živio je boemski, najčešće sam, umro je rano i ostao zapamćen kao buntovnik i sanjar. Skulptura Antuna Gustava Matoša djelo je kipara Ivana Kožarića, a postavljena je na gornjogradskom Strossmayerovom šetalištu 1978. te se smatra jednom od najpoznatijih i najomiljenijih zagrebačkih skulptura.³⁰

Marija Jurić Zagorka (1873. – 1957.) bila je hrvatska novinarka i književnica koja je potjecala iz plemićke obitelji. Bila je ispred svojeg vremena te je djelovala kao prva profesionalna novinarka u Hrvatskoj i borac za ravnopravnost spolova. Zagorkin spomenik, za koji je zaslužan hrvatski kipar Stjepan Gračan, postavljena je 1990., a nalazi se na početku Tkalčićeve ulice.³¹

Jedno od najznačajnijih djela kipara Ivana Meštrovića, spomenik biskupu Josipu Jurju Strossmayeru, svečano je otkriven 1926. na Strossmayerovom trgu iza zgrade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Sjedeća figura biskupa Strossmayera izvedena u bronci postavljena je na visoko granitno postolje. Specifičnost navedenog spomenika krije se u izražajnim portretnim karakteristikama, monumentalnom impostacijom i osebujnim likovnim izričajem.³²

Značaj navedenih spomenika posvećenih istaknutim povijesnim ličnostima i književnicima koji su napravili neprocjenjiv doprinos razvoju društva, ogleda se u procesu stvaranja kolektivnog identiteta Zagrepčana te u konačnici i same prepoznatljivosti grada, stoga su spomenici ove vrste nepobitan odraz povijesti i kulture grada Zagreba.

4.2. Arhitektonske građevine

Grad Zagreb može se pohvaliti pozamašnim brojem arhitektonskih građevina koje su svakako jedan od glavnih čimbenika prepoznatljivosti grada. Najveća hrvatska sakralna građevina i jedan od najvrjednijih spomenika hrvatske kulturne baštine je

³⁰ Antuna Gustav Matoš, Info Zagreb, Dostupno na <https://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/javni-spomenici/antun-gustav-matos> (20. ožujka 2021.)

³¹ Marija Jurić Zagorka, Info Zagreb, dostupno na <https://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/javni-spomenici/marija-juric-zagorka-54a11ce4efd0c> (20. ožujka 2021.)

³² Galerija nepokretnih kulturnih dobara Grada Zagreba, Gradski Zavod za zaštitu spomenika, Dostupno na <http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/63bec0a08d67a64cc1257f3e00490b36?OpenDocument> (20. ožujka 2021.)

zagrebačka katedrala ili punim nazivom katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije i svetih Stjepana i Ladislava. Potonja je prva i najznačajnija gotička građevina Hrvatske koja tijekom 19. stoljeća postaje simbol razvitka grada Zagreba i ostaje sve do danas jedan od najuočljivijih znamenja njegova identiteta. 1094. godine kralj Ladislav osniva Zagrebačku biskupiju, kada je ujedno prema hrvatskoj tradiciji osnovana i katedrala. Obnovio ju je arhitekt Herman Bolle u razdoblju od 1879. do 1905. godine, čineći time posljednju rekonstrukciju spomenute građevine. Građevni svoje pročelje, potonji nije podlegao neostilskoj shematici, već je u donjem dijelu ostavio vidljivu tvrđavnu prošlost crkve. Iz takve težine izniče reprezentativnost osnovnog gradskog simbola. U svom današnjem izgledu, Zagrebačka katedrala smatra se dokazom postojanja Zagreba kroz tisuću godina te rezimeom grada od historije do historicizma.³³ Dana 28. svibnja 2002. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske utvrdilo je rješenjem, na temelju stručnog vrednovanja, da kompleks katedrale Uznesenja Marijina, Nadbiskupskog dvora s kapelom sv. Stjepana, utvrdama i parkom Ribnjakom na Kaptolu u Zagrebu, dobiva svojstvo kulturnog dobra. Potres jačine 5,5 stupnja po Richteru, dana 22. ožujka 2020. srušio je vrh južnog zvonika katedrale.

Crkva sv. Marka, uz već spomenutu zagrebačku katedralu, jedna je od najstarijih građevina u Zagrebu i jedan od njegovih simbola. Sagrađena je u 13. stoljeću kao trobrodna, troapsidna gotička dvoranska crkva. Crkvi je u drugoj polovici 17. stoljeća dograđen zvonik, a od 1876. do 1882. temeljito je obnovljena u neogotičkom stilu, i to prema projektu bečkog arhitekta Friedricha von Schmidta i njegovog učenika Hermana Bollea. Nakon temeljne obnove, crkva je ponovno restaurirana u prvoj polovici 20. stoljeća, točnije od 1936. do 1937. godine, kada je namještaj iz vremena neogotičke restauracije većim dijelom uklonjen iz crkve. U ulaznom dijelu dograđen je novi kor, a crkva je tom prigodom oslikana freskama poznatog slikara Joze Kljakovića (1888. - 1969.) te su na oltare postavljena djela znamenitog kipara Ivana Meštrovića.³⁴

Prema projektu austrijskog i njemačkog arhitekta Ferdinanda Fellnera i Hermanna Helmera, autora brojnih kazališnih zgrada na širem prostoru srednje Europe, podignuta je i svečano otvorena 14. listopada 1895. godine današnja zgrada Hrvatskog narodnog kazališta. Damjanović ističe kako je „soliterna zgrada

³³ Čorak, Ž. i Deanović, A. (1988.) *Zagrebačka katedrala*, Globus: Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 367.

³⁴ Damjanović, D. (2014.), *Zagreb: arhitektonski atlas*, AGM, Zagreb, str. 87.

postavljena u središte trga jedan od najmonumentalnijih spomenika zagrebačkog historicizma uopće.³⁵ Prije finalne izgradnje današnje zgrade napravljeno je pet projekata, a izvedba gradnje povjerena je arhitektonsko- građevinskom poduzeću Honigsberg i Deutsch, dok je za klesarske radove bio zadužen Ignjat Franz. Interijer kazališta sačuvan je s manjim izmjenama do danas.³⁶

Uz navedene građevine, bogatstvo i ukus arhitekata koji su stvarali u Zagrebu ogleda se i u drugim monumentalnim objektima. Jedan od njih zasigurno je i muzej Mimara, smješten u adaptiranoj neorenesansnoj zgradi gimnazije (iz 1898.) na Rooseveltovu trgu, podignut krajem 19. stoljeća u duhu historicizma. Ovaj muzej isprva je djelovao u sastavu Muzejsko-galerijskoga centra, a od 1999. samostalna je institucija pod nazivom Javna ustanova »Zbirka umjetnina Ante i Wiltrude Topić Mimara« – Muzej Mimara.³⁷ Navedeni muzej djelo je dvojice njemačkih arhitekata specijaliziranih za projektiranje školskih zgrada – A. Ludwiga i L. Th. Hülssnera. Projekt je naručen 1892., a zgrada je otvorena za javnost 1895., u povodu dolaska u Zagreb kralja i cara Franje Josipa I.

U najznačajnija arhitektonska postignuća ubraja se i Mirogoj – središnje zagrebačko groblje, park i kompleks građevinskih objekata. Uređenje samoga groblja povjereno je arhitektu Hermanu Bolléu koji je iskoristio pruženu priliku, zamislio i velikim dijelom realizirao vrhunski arhitektonsko-urbanističko-skulpturalni kompleks jasne kreativne koncepcije koji će, građen desetljećima, postati spomenik mrtvima i živima za nadolazeća stoljeća. Mirogoj je postao i ostao najznačajniji spomenik svojem tvorcu, velikom i često osporavanom arhitektu, kao njegovo jedino nikad osporavano djelo. U izgradnji Mirogoja posegnulo se za vrlo suvremenim, tada potpuno novim konstrukcijama – čelikom i armiranim betonom, što ga čini tako predivnim i vječnim već više od jednog stoljeća.

Među poznatim zagrebačkim građevinama ističe se i zgrada Glavnog kolodvora, koja je ujedno i zaštićeno kulturno dobro Hrvatske, zatim Dom hrvatskih likovnih umjetnika, poznat i kao Meštrovićev paviljon ili Džamija, Velesajam, Dom sportova i Muzejsko-memorijalni centar Dražena Petrovića.

³⁵ Ibid., str. 94.

³⁶ Ibid.

³⁷ Muzej Mimara, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42622> (18. ožujka 2021.)

4.3. Objekti gradskog obrambenog sustava Gradec

Kula Lotrščak, Kamenita vrata i Popov toranj smatraju se najbolje očuvanim objektima gradskog obrambenog sustava Gradec. Kula Lotrščak sagrađena je u 13. stoljeću (najvjerojatnije između 1242. i 1266.) nakon što se Gradec Zlatnom bulom Bele IV. obvezao izgraditi obrambene zidove i utvrde. „Kula kvadratičnog tlocrta nadograđivala se 1857./1813. u oblicima romaničarskog *Rundbogen-stila* kada je počela služiti kao nadzorni vatrogasni toranj, a uz kulu su prije stajala vrata Dverce, jedan od ulaza u Gradec, koja su srušena 1812. godine radi prometne regulacije.“³⁸ Ime kule formirano je kada je sredinom 17. stoljeća u unutrašnjost objekta postavljeno zvono "campana latrunculorum", odnosno "lopovsko zvono", koje se oglašavalo svaku večer prije zatvaranja gradskih vrata. U skladu s višestoljetnom tradicijom svakoga dana točno u podne građani grada Zagreba i njegovi posjetitelji mogu začuti topovski pucanj. Naime, prema legendi, Grički top s Lotrščaka ispalio je točno u podne hitac na turski tabor, koji se u doba osmanlijskih ratova nalazio preko Save, te raznio pijetla kojeg je kuhar nosio na pladnju da posluži pašu, nakon čega su se Turci razbježali i nisu udarili na Zagreb. Na istom vrhu kule nalazi se vidikovac s kojeg se pruža jedinstveni pogled na Gornji grad i Zagreb i okolicu.³⁹

Kamenita vrata, podignuta u 13. stoljeću, jedina su sačuvana srednjovjekovna vrata grada Zagreba. Damjanić ističe kako se „prvi puta spominju krajem 14. stoljeća, no današnji su izgled većim dijelom dobila u 16. stoljeću te nakon opsežne obnove 1760. godine, o kojoj svjedoči natpis na kamenu iznad sjevernog ulaza.“ Tijekom povijesti često su se pregrađivala, a nisu ih zaobišli niti veliki požari. U posljednjem takvom velikom požaru koji je zahvatio Gradec 31. svibnja 1731. izgorjeli su svi drveni dijelovi Kamenitih vrata. U navedenom požaru je, također, prema legendi, gotovo u potpunosti izgorio stambeni prostor koji se tada nalazio u vlasništvu udovice Molnar, koja je živjela na prvom katu građevine. Netaknuta je ostala jedino slika Bogorodice s Kristom u naručju (od tada zvanom Majka Božja od Kamenitih vrata), kojoj su se nakon toga počele pripisivati čudesne moći, nakon čega je potonja u obnovi Kamenitih vrata sredinom 18. stoljeća postavljena na reprezentativni barokni

³⁸ Damjanović, op. cit. (bilj. 34.), str. 68.

³⁹ Kula Lotrščak, Putovnica, Dostupno na <https://sites.google.com/site/zagreb36528461528736p/kula-lotrscak> (18. ožujka 2021.)

oltar na kojemu i danas stoji.⁴⁰ Kamenita vrata pojavljuju se i u romanu Augusta Šenoa „Zlatarevo zlato“, čija se radnja najvećim dijelom odigrava u Kamenitoj ulici 5. Mjesto radnje romana bilo je 1929. obilježeno postavljanjem kipa junakinje, Dore Krupićeve, u nišu na zapadnom pročelju vrata. Kip je djelo modernog kipara Ive Kerdića.⁴¹

Popov toranj također je sačuvani dio obrambenog sustava zagrebačkog Gradeca, a nalazi se sa sjeverne strane Gradeca (Griča), na vrhu Opatičke ulice. Pretpostavlja se da je podignut u 13. stoljeću nakon invazije Tatara, no prvi puta se spominje pod današnjim imenom 1392. godine. Potonji je stanovito vrijeme bio u posjedu „kanonaca“, zbog čega dobiva naziv Popov toranj, koji se nakon toga proširio među pukom. Kvadratni tlocrt ukazuje na to kako je doista riječ o romaničkoj strukturi iz 13. stoljeća nadograđenoj gotičkom stilu u 14. stoljeću. Tijekom 17. stoljeća u kuli je djelovala osnovna škola, a u 19. stoljeću zgradi je dodan drugi kat. Početkom 20. stoljeća, točnije 5. prosinca 1903., Popov toranj je adaptiran u Zvezdarnicu, prema projektu Vjekoslava Henzela i na poticaj Hrvatskoga prirodoslovnog društva.⁴² Danas se u Zvezdarnici okupljaju brojni ljubitelji astronomije, a programima za građane, poput predavanja i promatranja neba, Zvezdarnica potvrđuje svoj kulturološki doprinos životu grada Zagreba.

4.4. Memorijalni kompleks - spomen-park Dotrščina

Spomen-park revolucije Dotrščina jedan je od najvećih zagrebačkih parkova i prostire se na površini od oko 2 km². Park je dobio ime po potoku Dotrščina (Doktorščina) koji se spušta s Medvednice i istoimenih brda koja su nekoć bila kaptolsko dobro pod hrastovom šumom. Ta je šuma posječena za vrijeme Drugog svjetskog rata, dok je današnja šuma uglavnom grabova.⁴³

Prostor parka povijesno je spomen-obilježje te se smatra mjestom najvećeg masovnog zločina u modernoj povijest Zagreba, od 1941. do 1945. Na toj lokaciji

⁴⁰ Damjanović, op. cit. (bilj. 34.), str. 72.

⁴¹ Kamenita vrata, Hrvatski povijesni portal, Dostupno na <http://povijest.net/kamenita-vrata/> (19. ožujka 2021.)

⁴² Damjanović, op. cit. (bilj. 34.), str. 81.

⁴³ Spomen - groblje i park revolucije Dotrščina, Zagrebački portal, Dostupno na <https://www.zgportal.com/o-zagrebu/simboli-grada-zagreba/spomen-park-dotrscina/> (21. ožujka 2021.)

fašističke vlasti ubile su više tisuća građana, ponajviše iz Zagreba i okolice, ali i iz drugih dijelova države. Prema posljednjem istraživanju provedenom 1985., procjenjuje se da je u toj šumi pogubljeno više od 7000 ljudi, uglavnom antifašista, uključujući oko 2000 članova Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a). Ukupan je broj ljudi ubijenih u Zagrebu i okolici, prema dostupnim podacima, preko 18 000. Taj broj vjerojatno nije konačan, ali teško da će ikad moći utvrditi točan broj žrtava. Ivan Krndelj (član KPJ od 1919. i član Pokrajinskog odbora Hrvatske i Slavonije) jedan je od poznatijih komunista koji je strijeljan 17. srpnja 1941. na Dotršćini. Ostali poznati intelektualci koji su doživjeli smrt u spomenutom parku bili su Božidar Adžija, Otokar Keršovani, Ognjen Prica i August Cesarec.⁴⁴

Spomen-park nikada nije dovršen. U planu su bile izrade spomen-obilježja Zagrepčanima poginulima u Narodno-oslobodilačkoj borbi (NOB-u) na ostalim frontama u Jugoslaviji, na savezničkim frontama izvan Jugoslavije, u Španjolskom građanskom ratu, u Oktobarskoj revoluciji te komemorativni i manifestacijski prostor s imenima žrtava. Uslijed ekonomsko-političkih promjena tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća, obustavljena je daljnja izgradnja spomenika u parku.⁴⁵

Spomenički kompleksi u spomen-parku Dotršćina su:

- centralni spomenik (put mučeništva)
- dolina grobova (strijeljanih u šumi od 1941. do 1945.)
- spomen-obilježje poginulima u Zagrebu od 1941. do 1945.
- spomen - obilježje revolucionarima i domoljubima poginulima u Zagrebu od 1919. do 1941.
- spomenik poginulima za oslobođenje Zagreba 1945.⁴⁶

U rujnu 2012., uoči Svjetskog dana mira, pokrenut je Virtualni muzej Dotršćina, u kojem se jednom godišnje održava se otvoreni poziv umjetnicima da iznesu ideje za postavljanje privremenih umjetničkih memorijalnih instalacija unutar parka. Do sada je niz uglednih hrvatskih suvremenih umjetnika svoj rad izlagao na Memorijalu Dotršćine, poput Davora Sanvincentija, Slavena Tolja, Daniela Kovača i Zorana Pavelića. Provedbom navedenog projekta nastoji se povećati lokalna/međunarodna svijest o parku koji je od izuzetnog značaja za zagrebačku kulturu i povijest.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

4.5. Spomenici parkovne arhitekture

„Jedan od bitnih elemenata urbane strukture i kompozicije grada jest njegova parkovna arhitektura. Upravo je ona odlučujuća u formiranju slike grada i oblikovanju njegove prepoznatljivosti.“⁴⁷ Zagreb je grad bogat zelenilom, parkovima i šetalištima te posjeduje mnogo spomenika parkovne arhitekture. Za turiste, ali i lokalno stanovništvo, najprivlačniji su park Maksimir, Botanički vrt i park Zrinjevac - zelena oaza u samome središtu grada.

Park Maksimir, koji je izvorno nastao na rubnim dijelovima Zagreba krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća, kada su na području Zagreba stvarani građanski vrtovi i mali engleski perivoji, danas je u cijelosti okružen gradskim naseljima. „Šuma je otvorena 1794. godine na inicijativu biskupa Maksimilijana Vrhovca, a ime je dobila po gostionici koju je uz južnu stranu državne ceste, nasuprot ulaza u šumu, dao izgraditi Vrhovac, nazvavši je Maksimilijanov mir, skraćeno Maksimir.“⁴⁸ No, pravi kreator maksimirskog perivoja zapravo je Juraj Haulik, zagrebački nadbiskup koji je uspio do kraja pripitomiti divlju prirodu i u prostornom uređenju zadržati osnovne karakteristike ranoromaničkog engleskog perivoja, poput stvaranja pejzažne slike, rekreiranja prirode, stvaranja biljne i kulturne raznovrsnosti itd.⁴⁹ Danas se park Maksimir prostire na 316 hektara te njeguje raznolikost i bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta.

U samom središtu grada, u neposrednoj blizini hotela Esplanade nalazi se druga izuzetno privlačna prirodna turistička atrakcija grada Zagreba - Botanički vrt, koji je utemeljen davne 1889. U njemu se uzgaja oko deset tisuća vrsta različitog bilja. Međutim, u Zagrebu postoje dva botanička vrta koje valja razlikovati. Botanički vrt Biološkog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta nalazi se u Donjem gradu, a površinom nešto manji i mlađi Botanički vrt ljekovitog bilja »Fran Kušan« Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta smješten je na Šalati.⁵⁰

⁴⁷ Bojanić-Obad Šćitaroci, B. i Obad Šćitaroci, M. (1996.), Parkovna arhitektura kao element slike Grada, Vol. 4), No. 1(11), str. 80., Dostupno na file:///C:/Users/admin/Downloads/scitaroci_parkovna_arhitektura.pdf (19. ožujka 2021.)

⁴⁸ Maruševski, op.cit. (bilj .15.), str. 291.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Što je to botanički vrt? (2014.), *Hrvatska revija*, 4., Matica hrvatska, Dostupno na [Matica hrvatska - Hrvatska revija 4, 2014 - Što je to botanički vrt?](#), (18. ožujka 2021.)

Jednu od najljepših i najstarijih zelenih cjelina grada Zagreba predstavlja park Zrinjevac koji je vrlo popularno šetalište, čak i samih Zagrepčana. Godine 1873. kada je Zrinjevac predan javnosti na korištenje, on još nije imao svoju potpunu scenografiju- arhitekturu oboda, a ni simboličku opremu. Početkom 20. stoljeća park je preoblikovan u perivoj i postaje reprezentativnim prostorom Zagreba, čineći time mjesto povijesnog značaja za Zagreb i Hrvatsku. Knežević ističe kako se „godine 1877. javila ideja o „*vodometu*“ u središtu perivoja i oživljava ideja o „*kolosalnom monumentumu Zrinjskom*“, koja prvi put formulirana 1866. prigodom preimenovanja *Novoga terga*. Istodobno publicist Zlatko Halper iznosi svoju viziju o „*Panteonu hrvatskog naroda*“ koja uključuje postavljanje poprsja glasovitih Hrvata.“⁵¹ Tako su na južnom dijelu, preko puta Akademije (od 1880.), u polukrugu postupno kroz godine postavljena poprsja - najprije Julija Klovića i Andrije Medulića (1879.), pa Krste Frankopana (1884.) i Nikole Jurišića (1886.), a naposljetku Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Ivana Mažuranića i Ruđera Boškovića (1911.).⁵²

Uz navedena tri najpoznatija spomenika parkovne arhitekture postoje još brojni drugi na području grada Zagreba, poput parka na Trgu kralja Tomislava, parka kralja Petra Svačića, parka na Trgu Josipa Jurja Strossmayera, parka Ribnjak i dr.

4.6. Fontane i zdenci

Zagreb posjeduje mnogo fontana i zdenaca rasprostranjenih diljem grada. Najpoznatiji i povijesno najznačajniji zagrebački zdenac je Manduševac na Trgu bana Jelačića, koji se smatra jednim od bitnijih simbola grada. Potonji datira iz 11. stoljeća kada se punio iz istoimenog izvora koji se nalazio u dvorištu bivše Arkove kuće. God. 1907. zdenac je uklonjen zbog asfaltiranja trga, a u sklopu uređenja trga 1987. Manduševac biva obnovljen i dobiva oblik okrugla, plitka bazena s kamenim postamentom u središtu.⁵³ Navedeni zdenac umjetničko je djelo trojice autora: Mihajla Kranjca, Branka Silađina i Berislava Šerbetića.

Uz Manduševac, postoji još nekoliko prepoznatljivih fontana i zdenaca. Među njih možemo uvrstiti i dobro poznati „Zdenac života“ koji se nalazi na Trgu Republike Hrvatske, a djelo je najistaknutijeg hrvatskog kipara Ivana Meštrovića nastalo

⁵¹ Knežević, op. cit. (bilj. 29.), str. 204.

⁵² Ibid.

⁵³ Kličinović, op.cit. (bilj. 14.), str. 249.

početkom 20. stoljeća. Grad Zagreb kupio je Meštrovićev „Zdenac života“ na izložbi „Meštrović-Rački“ održanoj 1910. u Umjetničkom paviljonu te ga je postavio kao svojevrsni spomenik Gradskom vodovodu.⁵⁴

Fontana „Bogorodica s četiri anđela“ djelo je austrijskog kipara Antona Dominika Fernkorna te zasigurno jedna od najprepoznatljivijih fontana na području grada. Nalazi se ispred zagrebačke katedrale na Kaptolu i utjelovljuje četiri kršćanske kreposti (vjeru, nadu, nevinost i poniznost). Anđeli i Djevica napravljeni su od bronce te su pozlaćeni.

4.7. Spomenik prirode- špilja Veternica

Špilja Veternica turistički je uređena pećina koja se nalazi u Parku prirode Medvednica, a ime je dobila po struji zraka (kajkavski: veter) koji se javlja na ulazu u nju. S više od sedam kilometara razgranatih kanala, Veternica je po veličini šesta špilja u Hrvatskoj i vrlo važno prirodno stanište s ukupno zabilježenih osamnaest vrsta šišmiša, od kojih njih dvanaest u njoj trajno hibernira.

Špilja je nastala u takozvanom krškom džepu jugozapadnog dijela Medvednice i to poniranjem voda s područja Ponikvi duž pukotina u stijenama, a zbog svojih je ukupnih vrijednosti Veternica još 1979. zaštićena kao geomorfološki spomenik prirode. Zapravo za ovu špilju se može reći kako se radi o najstarijem arheološkom lokalitetu Zagreba. Upravo u njezinoj tami sačuvani su dokazi o burnom životu proteklih tisućljeća, od neandertalskih praljudi, preko rimskih vojnika i srednjovjekovnih razbojnika, do modernih pustolova i turista. U špilji je pronađena donja čeljust izumrlog špiljskog medvjeda (*Ursus speleus*), fosili školjkaša iz roda *Pecten* i ježinaca *Clypeaster* na stropu.⁵⁵

Iako na prvi pogled prosječnom turistu ova špilja neće biti atraktivna poput nekih drugih turistički uređenih špilja, Veternica krije brojne zanimljivosti značajne za posjetitelje, ali i lokalno stanovništvo. Tako uz navedene fosile školjkaša i ježinaca te donje čeljusti izumrlog medvjeda, u špilji možemo vidjeti i vrtložne lonce, fosilno blato, Kameni slap te Zdenac želja u Koncertnoj dvorani.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Najstariji zagrebački arheološki lokalitet: Špilja Veternica na Medvednici (2020), Turističke priče, Dostupno na <https://www.turistickeprice.hr/medvednica-spilja-veternica/> (20. ožujka 2021.)

5. VAŽNOST SPOMENIKA KULTURE ZA TURIZAM GRADA ZAGREBA

Turizam je društveni, kulturni i gospodarski fenomen koji podrazumijeva kretanje ljudi u zemlje ili mjesta izvan njihovog uobičajenog okruženja iz osobnih ili poslovnih/profesionalnih razloga. Vojnović smatra kako je „turizam postao jedan od najvažnijih društvenih, gospodarskih, kulturnih, političkih i geografskih fenomena suvremenog razvoja svijeta čiji se utjecaj manifestira, isprepliće i konfrontira u geografskom prostoru, i to na svim razinama, od lokalne i regionalne preko nacionalne, sve do globalne.“⁵⁶

Kultura izravno utječe na turizam, a turizam sve više utječe na kulturu koja postaje važan motiv turističkih kretanja. Kulturni turizam je zabavno i edukativno iskustvo koje kombinira umjetnost s prirodnom i društvenom baštinom te poviješću. Kulturni turizam je turistički izbor koji educira ljude o aspektima izvedbe, umjetnosti, arhitekture i povijesti koji se odnose na određenu destinaciju.⁵⁷ Prema definiciji Svjetske turističke organizacije (UNWTO), kulturni turizam obuhvaća kretanje ljudi motivirano kulturom, u koja između ostalog ubrajamo posjete muzejima, izložbama, kulturnim festivalima te zaštićenim lokalitetima i spomenicima.

U strukturi gospodarstva Grada Zagreba razvoj turizma postao je bitan faktor i pozitivan trend zadnjeg desetljeća. Od 2010. bilježi se značajan trend porasta dolazaka gostiju u Zagreb, kao odraz sve većeg porasta interesa turista za kulturni turizam. Najbolja godina je bila 2019., kada je u ukupnom ostvarenom turističkom prometu u Hrvatskoj grad Zagreb ostvario udio od 7,06% ukupnog broja dolazaka turista i 2,35% ukupnog noćenja. Najveća posjećenost bilježi se u periodu od siječnja do lipnja, čak 40% ukupnog broja, zatim je tu period rujana-prosinac s 30% te najslabije posjećen dio godine, srpanj-kolovoz. U Zagreb turisti u većini slučajeva dolaze u vlastitom aranžmanu, njih čak 65%, i zadržavaju se kraće, u prosjeku dva dana. Udio stranih turista je čak 83%, dok je domaćih daleko manje, samo 17%. To možemo smatrati pokazateljem da se u gradu Zagrebu radi o tipičnom, u svijetu rastućem, tzv. kulturnom turizmu.⁵⁸

⁵⁶ Vojnović, op.cit. (bilj. 13.), str. 1.

⁵⁷ Jelinčić, D. A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia. Zagreb, str. 78.

⁵⁸ Razvojna strategija Grada Zagreba (2017), Dostupno na https://www.zagreb.hr/UserDocImages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/Razvojna%20strategija%20Grada%20Zagreba_SGGZ_18-17.pdf (23. ožujka 2021.)

Da bi turist odlučio negdje putovati mora ga privući atraktivnost ponude. Uz komunikativnost i receptivni faktor, to je osnovni preduvjet. Ukoliko dođe do izostanka jednog od tih faktora, turističku ponudu je nemoguće formirati.

Marinković ističe kako „sve više turista, uz prirodnu atraktivnosti, privlače i antropogene znamenitosti, tj. kulturno- povijesni spomenici kao odrazi objektivne kulture.“⁵⁹ Shodno tome, zemlje bogate kulturno-povijesnim spomenicima postaju sve privlačnije turistima, a razlog tomu leži u rastućem uvjerenju kako se pravi odmor i razonoda modernog turista ne sastoji u neradu i ljenčarenju nego, naprotiv, u izmjeni raznih vrsta rada i zanimanja. U skladu s time, upravo su bogatstvo kulturne baštine i kulturno-povijesnih spomenika nekoga kraja najbolji faktori aktivnog turizma.⁶⁰

Kulturno-povijesne spomenike možemo definirati kao vidljive i značajne svjedoke kulturnih zbivanja u prošlosti, ali i u sadašnjosti nekog kraja. Kao važan dio faktora atraktivnosti turističke ponude, potonji privlače turiste, čineći time jedan od uvjeta turističkog prometa. Zauzvrat, turizam ih ekonomski valorizira, odnosno vrednuje.⁶¹

„Dok s jedne strane, dakle, kulturno-povijesni spomenici atraktivnošću privlače potražnju i tako omogućuju turistički promet, s druge pak strane turizam njihovu golemu, tako reći nemjerljivu ali u osnovi i materijalnu, spiritualnu vrijednost pretvara u realnu, materijalnu, ekonomsku vrijednost. Da nema dakle tih spomenika, turizma ili uopće ne bi bilo u nekom lokalitetu ili, ako bi ga bilo, bio bi mnogo siromašniji.“⁶²

TOMAS istraživanjima pokazuju kako kulturna i spomenička baština, kao element ponude, ima utjecaja na oko trećinu gostiju kad je riječ o izboru destinacije .Glavni motivi posjeta kulturnim spomenicima bili su:

- ✓ učenje o kulturi, povijesti i baštini kraja,
- ✓ imidž/reputacija,
- ✓ atrakcije/događanja,
- ✓ znatiželja,
- ✓ provođenje kvalitetnog vremena sa svojom obitelji ili s prijateljima.⁶³

Činjenica je da suvremeno društvo u osnovi traži, otkriva i redovito razmišlja o onome što prije nije vidjelo ili doživjelo. Da bi ih se zadovoljilo u takvoj potrazi, potrebno je

⁵⁹ Marinović, A., Spomenici kulture i turizam, Dostupno na file:///C:/Users/admin/Downloads/Ante_MARINOVIC.pdf (23. ožujka 2021.)

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid., str. 741.

⁶³ Akcijski plan razvoja kulturnog turizma (2015), Institut za turizam, Zagreb, Dostupno na <http://www.rra-sibenik.hr/upload/stranice/2015/12/2015-12-21/57/akcijskiplanrazvojakulturnogturizma.pdf> (23. ožujka 2021.)

pokušati pronaći prikladne nove vrijednosti.⁶⁴ Ključ uspjeha možemo pronaći u plasiranju izvornog i jedinstvenog stvaralaštvo našeg naroda, a takvih vrijednosti u Zagrebu ima dovoljan broj.

Od druge polovice 19. stoljeća pa sve do danas, grad Zagreb biva obogaćen raznim kulturno-povijesnim spomenicima, predstavljajući time plodno tlo za razvoj kulturnog turizma. Prema zadnjim TOMAS istraživanjima, turistički najprivlačniji i najčešće posjećeni spomenici su oni u samome centru grada, jednim dijelom zbog blizine i mogućnosti obilaska pješice, drugim djelom zbog razine atraktivnosti. Tako možemo spomenuti kako zagrebačka Katedrala, Hrvatsko narodno kazalište, muzej Mimara, crkva Sv. Marka, Kula Lotrščak i Kamenita vrata spadaju u najposjećenije spomenike grada Zagreba. No, trenutačna situacija u kojoj vlada pandemija korona virusa znatno je smanjila turistička kretanja u cijelome svijetu. Nadalje, uz spomenutu pandemiju, 22. ožujka 2020. grad Zagreb pogodio je potres jačine 5,5 po Richteru, pri čemu je nastala ogromna materijalna šteta koja se trenutno procjenjuje na više od deset milijardi eura. Materijalna šteta posebno je bila velika u blizini epicentra, kao i u zaštićenom povijesnom središtu grada koje obiluje znamenitostima, pri čemu su oštećeni mnogi zaštićeni kulturni spomenici, muzeji i sakralne građevine.

Kao što je već rečeno, potres je nanio ogromnu štetu građevinama koje pripadaju zaštićenoj graditeljskoj baštini i značajan su element kulturnog turizma.⁶⁵ U tablici 2. prikazane su značajne zgrade privatnog i javnog sektora različite namijene prema kategoriji upotrjebljivosti, koje predstavljaju kulturne znamenitosti grada Zagreba, a pretrpjele su znatna oštećena u potresu. Oznake U1 i U2 označavaju uporabivost, PN1 i PN2 privremenu neuporabljivost, a N1 i N2 neuporabljivost.

Tablica 2: Broj pojedinačnih građevina baštine prema kategoriji uporabivosti

Broj pojedinačnih oštećenih građevina baštine	Grad Zagreb		
	U1 i U2	PN1 i PN2	N1 i N2
Zgrade povezane s kulturom	21	10	6
Crkve i kapelice	7	15	8

⁶⁴ Tihčić, S. *Valorizacija spomenika kulture*, Dostupno na <http://fmks.gov.ba/download/zzs/ns10/003.pdf> (23. ožujka 2021.)

⁶⁵ Šavor- Novak, M. et. al. (2020.), Zagrebački potres 22. ožujka 2020. - preliminarno izvješće o seizmološkim aspektima i oštećenjima zgrada, *Građevinar*, 72/ 10, str. 871., Dostupno na <http://www.casopis-gradjevinar.hr/archive/article/2966> (23. travnja 2021.)

Ostale sakralne građevine	6	10	4
Obrazovne i znanstvene institucije	27	29	1
Zdravstvene zgrade	7	4	0
Ostale privatne i javne zgrade	192	94	30
Ukupno	260	162	49

(Izvor: <http://www.casopis-gradjevinar.hr/archive/article/2966>, 2020)

Što se tiče zgrada kulturne baštine, najveća šteta nanescna je brojnim stoljetnim crkvama .Od ukupno 43 crkve koje su pretrpjele štetu u gradu, 30 pripadaju kategoriji zaštićenih spomenika kulture. Najveće štete strukturnih elemenata pretrpjele su zagrebačka katedrala, bazilika Presvetog srca Isusova u Palmotićevoj ulici, crkva sv. Marka, crkva sv. Katarine na Gornjem gradu te crkva Krista Kralja i grobovi u arkadama na Mirogoju. Treba napomenuti da je pored strukturnih elemenata zabilježena značajna šteta u dekorativnim elementima kao što su freske, skulpture, mramorni oltari i vitraži. Uz spomenute crkve, oštećenja su doživjele i brojne druge kulturne građevine pa je tako potrebno izdvojiti zgradu Hrvatskog glazbenog zavoda (HGZ), palaču i knjižnicu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), zgrade kazališta (Gavella, Kazalište *Komedija*), Muzej za umjetnost i obrt (MUO), Arheološki muzej, Muzej suvremene umjetnosti (MSU), Modernu galeriju (skulpturu Miroslava Šuteja iz 1968.) i Hrvatski povijesni muzej.

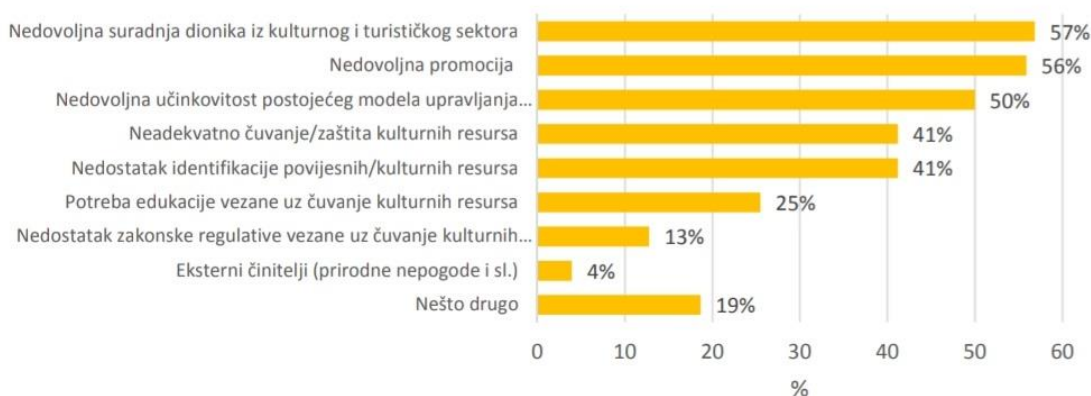
Obnova navedenih građevina oštećenih u potresu planirana je odmah nakon stručne procjene statičara, no niti nakon godinu od ovog nemilog događaja ništa nije učinjeno. Samim time kulturni turizam, koji obuhvaća obilaske kulturnih spomenika, nalazi se u velikom problemu te će biti potrebno neko vrijeme kako bi se vratio „u normalu“.

5.1. Smjernice i mogućnosti daljnjeg razvoja

Statistički gledano, grad Zagreb jasno pokazuje da je u suštini atraktivna srednjoeuropska destinacija koja je zbog svojeg specifičnog položaja promovirana kroz kombinaciju Mediterana i Srednje Europe. Zagreb ima svoj prepoznatljiv ukus, a izuzetno se dobro pokazao i povećao svoje prepoznavanje kao nova kulturna

destinacija. Puno je učinjeno, no pravi test za Zagreb dolazi tek u godinama koje dolaze. Primarni cilj zasigurno bi trebala biti obnova kulturno-povijesnih spomenika koji su pretrpjeli znatna oštećenja u nedavnim potresima. Potrebno je sanirati oštećenja te popraviti i učvrstiti konstrukcije građevina, uzimajući u obzir njihovu kulturno-povijesnu vrijednost. Nedavno, točnije 6. veljače 2021., usvojen je *Zakon o obnovi zgrada oštećenih potresom*, koji bi trebao služiti kao pomoć bržem oporavku kulturnog nasljeđa zajednice. Nadalje, da bi grad Zagreb dosegnuo vrhunac na tržištu kulturnog turizma nakon smirivanja pandemije te nakon obnove kulturnih građevina uništenih potresom, potrebno je eliminirati nedostatke koji su ga i prije ovih nedaća sprječavali u tom nastojanju (slika 2).

Slika 2: Nedostaci u razvoju kulturnog turizma

(Izvor: <http://www.rra-sibenik.hr/upload/stranice/2015/12/2015-12-21/57/akcijskiplanrazvojakulturnogturizma.pdf>, 2017.)

Glavni je nedostatak u razvoju kulturnog turizma nedovoljna suradnja dionika iz kulturnog i turističkog sektora. Unatoč tome što većina dionika smatra suradnju s turističkim i kulturnim sektorom dobrom, ona je ipak ocijenjena kao najveća barijera u daljnjem razvoju kulturno-turističke ponude. Pored suradnje, promocija i ograničenost postojećeg modela upravljanja kulturnim resursima tri su najslabije točke u razvoju kulturnog turizma.⁶⁶

Prema različitim istraživanjima, koja su provedena u zadnjih nekoliko godina, jasno je vidljivo kako strane goste, ali i domaće posjetitelje, u velikoj mjeri privlače kulturne znamenitosti, između ostalog i kulturni spomenici, što Zagrebu ide u prilog. No, da bi

⁶⁶ *Akcijski plan razvoja*, op.cit. (bilj. 58.)

Zagreb postao vodeća kulturna destinacija, potrebno je sva stručna znanja usmjeriti prema upravljanju kulturnih resursa kao turističkih atrakcija. Nadalje, da bi kulturni resursi izvukli puno veću korist od sadašnje potražnje, potrebno je povećati ponudu na način da se gradi imidž na temelju nje. Takva korist osigurala bi dodatna financijska sredstva koja bi uvelike bila od pomoći.

Prema kriteriju atraktivnosti, kulturni turizam jedna je od potencijalnih vodećih proizvodnih skupina u hrvatskoj turističkoj ponudi. Ako je to povezano s činjenicom da se danas procjenjuje da oko 40% svih međunarodnih putovanja uključuje sudjelovanje u kulturi, postoji potreba za snažnijim i bržim razvojem ovog proizvoda kako bi se bolje iskoristio njegov potencijal. U tom kontekstu, postoji potreba za valorizacijom spomeničke baštine i kulturne proizvodnje, utvrđivanjem projekata od nacionalnog i regionalnog značaja i definiranjem razvojnog modela u kojem kultura i turizam mogu imati sinergijski učinak.⁶⁷

Da bi posjetitelji upoznali raznolikost i posebnost Zagreba te njegovo bogato kulturno nasljeđe, potrebno je, u skladu s postojećim tržištem, učiniti korak dalje u daljnjem osmišljavanju ponude i uključiti sve one komponente atraktivnosti koje su modernim turistima značajne. To se može postignuti razvojem niza kreativnih i inovativnih proizvoda vezanih za kulturni turizam koji omogućuju iskustvo temeljeno na lokalnoj autentičnoj kulturi, intenzivnijim i specijaliziranijim marketingom i prodajom, ulaganjem u živopisno urbano kulturno okruženje, revitalizacijom i nasljeđivanjem pojedinih spomenika kulture te stvaranjem prepoznatljivosti Zagreba kao grada bogatog kulturom i tradicijom, ali i suvremenom kulturnom produkcijom.⁶⁸ Provedba navedenih smjernica zasigurno bi omogućila daljnji razvoj grada Zagreba kao prvorazredne kulturne destinacije.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

6. ZAKLJUČAK

Baština predstavlja jedinstveni, naslijeđeni osjećaj identiteta, odnosno vrijednosti, tradicije, kulture i artefakata predanih od prethodnih generacija. Iako nije svaka naslijeđena osobina pozitivna, baštinu općenito smatramo pozitivnim i značajnim identitetom koji ugrađujemo u vlastiti život i prenosimo na sljedeće generacije. Baštinu dijelimo na kulturnu, u koju spadaju nematerijalna i materijalna dobra - spomenici kulture, i prirodnu - spomenici prirode.

U gradu Zagrebu evidentirano je više od šesto trideset spomenika, a povijest njihove izgradnje i razvoja seže u drugu polovicu 19. stoljeća, kada su Regulatornom osnovom konačno stvoreni urbanistički uvjeti za izgradnju i postavljanje javnih spomenika. Taj period smatra se zvjezdanim trenutkom urbanističkog planiranja i izgradnje, a trajao je sve do kraja 20. stoljeća. U tom razdoblju, u projektiranju i izgradnji monumentalnih objekata sudjelovali su brojni domaći, ali i strani arhitekti. Ulazak u 21. stoljeće rezultirao je promjenom fokusa s užeg središta grada na šire područje te tako nastaju novi gradski orijentiri poput Muzeja suvremene umjetnosti (u Novom Zagrebu).

Prepoznatljivost grada Zagreba ponajviše se manifestira kroz spomeničku baštinu. Među najznačajnije arhitektonske građevine spadaju zagrebačka katedrala, crkva sv. Marka, Hrvatsko narodno kazalište, Muzej Mimara i groblje Mirogoj. Spomenici posvećeni znamenitim ličnostima također su neizostavan element u prepoznatljivosti grada pa tako imamo kip bana Josipa Jelačića na glavnom zagrebačkom trgu, zatim spomenik kralju Tomislavu, Josipu Jurju Strossmayeru, A. G. Matošu te spomenik Mariji Jurić Zagorki. Nadalje, uz navedene građevine i spomenike, potrebno je izdvojiti najbolje očuvane povijesne objekte gradskog obrambenog sustava Gradec, a to su Kula Lotrščak, Kamenita vrata i Popov toranj, zatim spomenike parkovne arhitekture - park Maksimir, park Zrinjevac i Botanički vrt te spomen-park Dotrščinu i park prirode špilju Veternicu. Najznačajniji zdenac, ujedno i jedan od glavnih simbola Zagreba je Manduševac. Uz potonji, valjda izdvojiti i Zdenac života te Bogorodicu s četiri anđela.

Spomenici kulture igraju značajnu ulogu u razvoju turizma grada Zagreba. U zadnjih deset godina bilježi se znatan trend porasta dolazaka gostiju u Zagreb kao posljedica sve većeg porasta interesa turista za kulturni turizam. Kulturni spomenici zasigurno

su najizrazitiji svjedoci kulturnih zbivanja u prošlosti i u sadašnjosti grada te kao važan dio atraktivnog faktora turističke ponude privlače turiste, stoga se smatraju jednim od uvjeta turističkog prometa. Prema zadnjim TOMAS istraživanjima najčešće posjećeni spomenici su oni u samome centru grada: zagrebačka katedrala, Hrvatsko narodno kazalište, Muzej Mimara, crkva Sv. Marka, Kula Lotrščak i Kamenita vrata. U zadnjih godinu dana, grad Zagreb zadesile su brojne nedaće. Pandemija korona virusa i potresi ostavili su značajne posljedice te usporili razvitak kulturnog turizma grada. Turistička kretanja su se smanjila te su oštećeni brojni spomenici kulture koji sada zahtijevaju neodgodivu rekonstrukciju i obnovu. Nakon smirivanja pandemije i provođenja potrebne sanacije na oštećenim građevinama, da bi Zagreb postao vodeća kulturna destinacija, potrebno je ukloniti nedostatke i sva stručna znanja usmjeriti prema upravljanju kulturnih spomenika kao turističkim atrakcijama. Također, potrebno je povećati ponudu na način da se na temelju nje gradi imidž grada, kako bi kulturni spomenici izvukli puno veću korist od sadašnje potražnje. Takva korist osigurala bi dodatna financijska sredstva koja bi uvelike bila od pomoći. Nadalje, potrebno je učiniti korak dalje u daljnjem osmišljavanju ponude i uključiti sve one komponente atraktivnosti koje su modernim turistima značajne.

POPIS LITERATURE

Knjige

1. Anić, V. (1991.), *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi liber.
2. Čorak, Ž. i Deanović, A. (1988.), *Zagrebačka katedrala*, Globus: Kršćanska sadašnjost, Zagreb
3. Damjanović, D. (2014.), *Zagreb: Arhitektonski atlas*, AGM, Zagreb
4. Jelinčić, D. A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia. Zagreb
5. Kličinović B. et al., (2007.), *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Gliptoteka
6. Knežević, S. (2003.), *Zagreb u središtu*, Barbat, Zagreb
7. Maruševski, O., (2006.), *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Matica hrvatska, Zagreb
8. Vojnović, N. (2017.), *Prirodna osnova i turizam* [online]. , Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, dostupno na https://www.unipu.hr/images/50022829/Nikola_Vojnovic-Prirodna_osnova_i_turizam.pdf (23. ožujka 2021.)

Članci i stručni radovi

1. Bojanić-Obad Šćitaroci, B. i Obad Šćitaroci, M. (1996.), Parkovna arhitektura kao element slike Grada, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol. 4), No. 1(11), Dostupno na file:///C:/Users/admin/Downloads/scitaroci_parkovna_arhitektura.pdf (19. ožujka 2021.), str. 79.-94.
2. Marinović, A., Spomenici kulture i turizam, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, [God.] 21 (1980), Fiskovićev zbornik I, Dostupno na file:///C:/Users/admin/Downloads/Ante_MARINOVIC.pdf (23. ožujka 2021.), str. 737.-744.
3. Matečić, I. (2016.), Specifičnosti procesa vrednovanja materijalne kulturne baštine u turizmu, *Acta Turistica*, Vol 28, No 1, Dostupno na file:///C:/Users/admin/Downloads/4_Matecic.pdf (24. ožujka 2021.), str. 73.-100.
4. Šavor- Novak, M. et. al. (2020.), Zagrebački potres 22. ožujka 2020. - preliminarno izvješće o seizmološkim aspektima i oštećenjima zgrada, *Građevinar*, 72/ 10., Dostupno na <http://www.casopis-gradjevinar.hr/archive/article/2966> (23. travnja 2021.), str. 843.-867.

5. Šošić, M., (2014.) Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 51, 4/2014, Dostupno na [file:///C:/Users/admin/Downloads/zb201404_833%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/zb201404_833%20(3).pdf) (24. ožujka 2021.), str. 833.-860.
6. Tihčić, S. Valorizacija spomenika kulture, *Naše starine*, sv. X., Dostupno na <http://fmks.gov.ba/download/zzs/ns10/003.pdf> (23. ožujka 2021.), str. 13.-17.

Ostali Internet izvori

1. Akcijski plan razvoja kulturnog turizma (2015.), Institut za turizam, Zagreb, Dostupno na <http://www.rra-sibenik.hr/upload/stranice/2015/12/2015-12-21/57/akcijskiplanrazvojakulturnogturizma.pdf> (23. ožujka 2021.)
2. Antun Gustav Matoš, Info Zagreb, Dostupno na <https://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/javni-spomenici/antun-gustav-matos> (20. ožujka 2021.)
3. Fontane u Ulici Hrvatske bratske zajednice puštene u probni rad (2016), Grad Zagreb; službena stranica, Dostupno na <https://www.zagreb.hr/fontane-u-ulici-hrvatske-bratske-zajednice-pustene/93670> (17. ožujka 2021.)
4. Franchi, E. (2013.) What Is Cultural Heritage?, SmartHistory-the center for public art history. Dostupno na <https://smarthistory.org/what-is-cultural-heritage/> (14. ožujka 2021.)
5. Galerija nepokretnih kulturnih dobara Grada Zagreba, Gradski Zavod za zaštitu spomenika kulture, Dostupno na <http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/63bec0a08d67a64cc1257f3e00490b36?OpenDocument> (20. ožujka 2021.)
6. Historic Cultural Monuments (2018.), Arcgis, Dostupno na <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=0d77d18299a74783b892f7cb3f7291d6> (18. ožujka 2021.)
7. Kamenita vrata, Hrvatski povijesni portal, Dostupno na <http://povijest.net/kamenita-vrata/> (19. ožujka 2021.)
8. Kula Lotrščak, Putovnica, Dostupno na <https://sites.google.com/site/zagreb36528461528736p/kula-lotrscak> (18. ožujka 2021.)
9. Kulturne znamenitosti Zagreba, Zagreb grad, dostupno na Kulturne znamenitosti Zagreba - Zagrebgrad9 (google.com) (25. ožujka 2021.)

10. Kralj Tomislav, Info Zagreb, Dostupno na <https://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/javni-spomenici/kralj-tomislav> (20. ožujka 2021.)
11. Marija Jurić Zagorka, Info Zagreb, dostupno na <https://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/javni-spomenici/marija-juric-zagorka-54a11ce4efd0c> (20. ožujka 2021.)
12. Muzej Mimara, Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42622> (18. ožujka 2021.)
13. Muzej suvremene umjetnosti (2016), Arhitektonske razglednice, Dostupno na <http://arhitektonskerazglednice.com/muzej-suvremene-umjetnosti/> (12. ožujka 2021.)
14. Najveći spomenik Franji Tuđmanu (2018), Večernji list, Dostupno na <https://www.vecernji.hr/zagreb/uzivo-pratite-svecano-otvorenje-spomenika-franji-tu-manu-1288087> (17. ožujka 2021.)
15. Najstariji zagrebački arheološki lokalitet: Špilja Veternica na Medvednici (2020), Turističke priče, Dostupno na <https://www.turistickeprice.hr/medvednica-spilja-veternica/> (20. ožujka 2021.)
16. Razvojna strategija grada Zagreba (2017.), Dostupno na https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/Razvojna%20strategija%20Grada%20Zagreba_SGGZ_18-17.pdf (23. ožujka 2021.)
17. Spomen - groblje i park revolucije Dotrščina, Zagrebački portal, Dostupno na <https://www.zgportal.com/o-zagrebu/simboli-grada-zagreba/spomen-park-dotrscina/> (21. ožujka 2021.)
18. Spomenik domovini (2020.), Grad Zagreb; službena stranica, Dostupno na <https://www.zagreb.hr/spomenik-domovini/149713> (17. ožujka 2021.)
19. Spomenik prirode, Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima, Dostupno na http://www.vusz.hr/Cms_Data/ (13. ožujka 2021.)
20. Što je to botanički vrt? (2014.), *Hrvatska revija*, 4, Matica hrvatska, str. 8.-12.
21. Urbani razvoj Zagreba za 21. stoljeće (2019.), *Vijenac*, 671, Matica hrvatska Dostupno na <https://www.matica.hr/vijenac/671/urbani-razvoj-zagreba-za-21-stoljece-29702/>, str. 2. (20. ožujka 2021.)
22. Zagreb kroz stoljeća, Info Zagreb, Dostupno na <https://www.infozagreb.hr/o-zagrebu/zagreb-kroz-stoljeca> (23. ožujka 2021.)

POPIS SLIKA

Slika 1: Podjela kulturne baštine.....	5
Slika 2: Nedostaci u razvoju kulturnog turizma.....	29

POPIS GRAFOVA

Graf 1: Prepoznatljivost Zagreba prema provedenoj anketi.....	16
---	----

POPIS TABLICA

Tablica 1: Popis arhitektonskih projekata iz razdoblja druge polovice 19. do kraja 20. stoljeća.....	13
Tablica 2: Broj pojedinačnih građevina baštine prema kategoriji uporabivosti.....	29